СІРЕ КАЧЕНЯ

Оповідання

Тиша.

Сплять очерети, сплять надбережні трави, сплять і ситі квіти, напоєні ароматним нектаром.

Не гудуть над ними бджоли, не гойдає їх теплий вітер, не голубить ласкаве сонце. Як укуталось воно звечора в багряну хмару, та й лягло на спочинок за дальніми горами, за дрімучими лісами у сизуватій млі.

Згас день. Настала ніч, засвітивши в небі ясні зорі — ближні й дальні. З холодної височини вдивляються вони в замріяне озеро, вдивляються, мов у дзеркало, милуючись своєю красою, і мерехтять, мерехтять...

Здається, що в тому озері лягло ще одне таке ж бездонне, всіяне зорями небо — і тільки ступнеш з берега, як одразу ж потрапиш в його неосяжну глибочінь.

Ніщо не порушує тиші ночі. Все спить. І сплять спокійно під маминими крилами пухнасті каченята. Може, сняться їм дивовижні сни, тільки хто ж про це знає?

Так минула тепла весняна ніч.

Сонце ще не зійшло, та на сході легким багрянцем зайнялося небо. В ньому вже згасли зорі. Лише одна, вечорова зірка, тьмяно посилала у Всесвіт своє меркнуче світло.

Над озером плавали довгі коси туманів, а на траві, на квітах і на листочках лози, що схилила своє гілля до самісінької води, виблискували рясні й чисті-чисті краплинки роси.

Раптом під лозяним гіллям ударила щука, полюючи на малька. Завирувала вода, розійшлися на всі боки хвильки — аж до латаття, де солодко спала біла ніжна лілея.

"Не будіть мене... Не будіть! Я ще хочу трохи подрімати".

"Як можна дрімати, коли на сході вже засвітилася зоря,— озвалася поруч жовта лілея, розгортаючи вперше на світанні свої пелюстки в набряклому бутоні.— Я хочу бачити схід сонця. Хочу відчути його тепло".

І сонце, немовби підслухало бажання жовтої лілеї, визирнуло з-за обрію, щедро сипонувши багрянцем в запашні луги, у заводі дрімливі та в замріяні озера широкого й роздольного деснянського краю. Воно обцілувало кожну травинку і кожний листочок, омитий ранковою росою, на дихаючи їх своїм щедрим життєдайним теплом.

Прокинувся й вітер, розправив крила, війнув ними, і загойдалися від того подиху дерева, вклоняючись одне одному зеленими шапками.

"Доброго ранку! Доброго ранку!"

Не дрімали й каченята. Разом з мамою вони вже були на воді, слухаючи її повчання.

— Ках! Ках! Дивіться ж, дітки, не випливайте без мене на чисті плеса, щоб не стряслася з вами біда. Вас може схопити хижий коршак і нещадна щука... Можете й заблудитися. Бач, які тут високі та густі очерети.

Каченята обіцяли нікуди від мами не відпливати.

— От і любенькі! А тепер я покажу вам місце, де найбільше росте смачної ряски.

Всі рушили слідом за мамою, а сіреньке каченя, побачивши, як повз нього прошмигнула срібна верховодка, кинулось її наздоганяти, та спритна рибка несподівано зникла в рясних водоростях. Треба зачекати, мусить же вона звідти випливти.

Сіре каченя так захопилося полюванням, що й не помітило, як в голубому небі з'явився коршак. Зірким оком він уже обрав для себе жертву і каменем ринув униз.

Швидко по воді майнула тінь. І коли б каченя вчасно не сховалося в глибині, можливо, гострі кігті й сильний загнутий дзьоб хижака розривали б зараз на частки тепле тільце.

Опинившись в очеретах, каченя трохи отямилось. Але страх іще був таким відчутним, що воно почало благати:

— Ма-а! Мамочко, хороша моя, де ви? Озовіться, братики! Озовіться, сестриці!

Та ніхто на те благання не відгукнувся. Страх згодом минув, і каченяті знову захотілося випливти з очеретів.

Оглянувши небо й переконавшись, що в ньому не ширяє небезпечний ворог, воно рушило вздовж берега. У воді чітко відбивалася кожна травинка і густі зарості холодної м'яти, між якою наче хто навмисне рясно-рясно розсипав голубі зірочки незабудок.

Але хто це шарудить в очеретах, отам, попереду? Каченя зупинилось і почало стежити. На воді з'явився човен, а в ньому старий рибалка у приношеному одягу, в солом'яному брилі, з веслом у руках.

Помітивши каченя, він гукнув, підманюючи його до себе:

— Тась! Тась! Тась!..

Але воно лишалося на місці, тільки дуже пильно стежило очима за кожним дідовим рухом.

— Ну, підпливай же, підпливай ближче, не бійся.—

І дід витягнув з кишені окраєць хліба, відламав кілька дрібних шматочків, кинув на воду.

— їж!

Каченя схопило перший шматочок, проковтнуло.

— Що, смачно?

За хвилину жодного не лишилося на воді.

— Ну і досить. Це мені буде,— сказав рибалка і поклав решту окрайця знову до кишені.— А ти чого ж це тут блукаєш само? Де твоя мати? Заблудилося, мабуть? Ах ти, розбишако! Гляди, щоб тебе шуліка не вхопив! — І дід, взявши до рук весло, тихо погнав човна до найбільшого плеса.

Увагу каченяти привернув барвистий метелик. Він літав над прибережним різнотрав'ям, немовби вишукував найяскравішу квіточку, щоб сісти на ній і дати перепочинок своїм натрудженим крильцям. Потім несподівано шугонув угору, а тоді — вниз, пролетів над самісінькою водою й нарешті сів на білу, ніжну й духмяну лілею.

Сірому каченяті дуже захотілося зблизька глянути на того метелика. Але не встигло воно підпливти, як непосидячий пустун майнув у повітря і швидко зник з очей.

Довелось повертати назад...

Ой, що це? З-під латаття, блискаючи лускою, випливла й застигла здоровенна щука. Це була лише мить, але досить страшна. Широко розкрилася паща з дрібними й гострими зубами... Ривок — і, мов стріла, щука кинулась на свою здобич.

Сірому каченяті не жити, коли б воно блискавично не метнулося до густих заростів водяної кропивки. Поблизу знявся плескіт, вирування, і страхітлива щука хтозна-де поділася.

Серце пташеняти билося швидко й тривожно від тільки що пережитого страху. Лишатись на кропивці було небезпечно, бо тут його міг знову атакувати коршак і хтозна, чи цього разу пощастило б від нього втекти. Тому треба якнайшвидше потрапити до захисних очеретів і нікуди-нікуди звідти не вирушати.

Але як це перепливти через чисте плесо, де нещодавно був такий несподіваний напад? А що, коли хижа щука, причаївшись під лататтям, тільки й жде тієї хвилини, коли на прозоре розводдя знову випливе сіре каченя?

Тоді смерть, неминуча, страшна... Тоді взкє не бачити ні рідної мами, ні братиків, ні сестричок.

І все ж, хоч і дуже страшно, але гаяти часу не слід, потрібно звідси негайно втікати.

Ширяючи очима по небу і не менш зірко стежачи за водою, сіре каченя, швидко підгортаючи ніжками воду, поспішило до рятівних очеретів.

Ось уже недалеко заповітний берег з густими очеретами. І раптом в них з'являється водяний щур. Сіре каченя скам'яніло від жаху. Та небезпечний звір, мабуть, не помітив його, бо поплив собі на той бік озера і зник у густих заростях трав.

Так минув цей, сповнений несподіванок, тривог і жахів, день. А як сонце зникло за обрієм, додому повернулася мама, і братики, і сестрички.

Мама була дуже невдоволена сірим каченям і скубону-ла-таки його добре за крильце і за чубик, суворо наказавши ніколи більше не відлучатися.

А потім всі вони табунцем, як учора, і позавчора, і в попередні дні, вирушили на острівець, вмостилися під тепли* ми маминими крилами на спочинок.

Так минали дні і ночі.

Каченята підросли, вкрилися пір'ям. Вони вже вільно могли перелітати через найбільші розводдя рідного озера. І ось одного ранку мама сказала:

Ках! Ках! Сьогодні, діти мої, будемо гартувати крила.

А навіщо їх гартувати? — поцікавилось сіре каченя, і мама почала розповідати:

Скоро настане такий час, коли нам доведеться відлітати до теплих країв. Далекий то буде шлях і дуже важкий. Перед нами будуть ріки, і

степи широкі, і моря глибокі... А на тих морях, можливо, бушуватимуть могутні шторми, здійматимуть хвилі, мов гори. Не сядеш на них і не нап'єшся прісної води, бо вода в морях солона. Отож, дітки мої, щоб перелетіти через всі перепони, треба мати дужі крила.

Ой мамочко! — закричало сіре каченя.— І навіщо нам так далеко відлітати?

Ках! Ках! — і мама усміхнулася.— Ви ще не знаєте. Ви ніколи не бачили снігу. А промине літо, почнеться холод з дощами осінніми... А там ударять морози, скують кригою ріки й озера... Що будемо їсти? Ні, таки пора нам гартувати крила.

І цього дня не забути довіку, бо перед очима в сірого каченяти розкрився небачений досі, дивний і такий широкий простір, якому, здається, нема кінця-краю.

Внизу пропливали луги з голубими озерами, з копицями сіна. Паслася на тих лугах худоба, виднілися села й селища, синіли смугами ліси, зеленіли гаї, а поміж ними, звиваючись у берегах, блискала під сонцем річка, і їй теж, здавалося, не було кінця-краю.

Цілий день з невеличкими перепочинками качиний виводок літав над деснянським краєм і тільки надвечір, добре притомившись, повернувся до рідного острівця.

Тепер уже ніхто з каченят не лаштувався під мамині крила, а всі розміщувались у траві й по черзі вартували, щоб не потрапити часом під нищівну зброю мисливця.

І все ж така зустріч незабаром відбулася. Ще не зійшло сонце, тільки горіла на сході багряна зоря, а над водою плавали пасма туманів, коли це раптом в очереті почувся тривожний мамин крик:

— Ках! Ках! Мисливець!..

Сіре каченя помітило чоловіка у високих гумових чоботях, у піджаці, підперезаному шкіряним поясом, на якому звисали ремінні петельки, а в них гойдалися почеплені за шию, підстрелені крижні й качки. Це було страшне видовище. Сіре каченя пильно стежило за найменшим рухом мисливця.

І стежив за ним так само пильно старший братик, але необережно він зачепив крилами очеретинку... В ту ж мить мисливець зупинився. З чорного ствола блиснув вогонь. Повисла в повітрі хмарка диму.

Скрикнув від болю братик і скрикнула сестричка. Закружляли вони обоє на воді, б'ючи по ній крилами. А трохи осторонь знявся в повітря качиний табунець. Пролунав ще один постріл, і все стихло.

Сіре каченя перелякалося, але йому кортіло дізнатись, чому скрикнули братик з сестричкою, чому не полетіли разом з мамою?

Воно обережно наближалось, хоч і не випливало з густих очеретів, аби не потрапити на очі нещадному мисливцеві.

Нерухомо лежав братик, а сестриця ще ледь ворушила крилом. Та ось те крило здригнулося востаннє й заклякло навіки.

І вже зовсім несподівано з надбережної осоки кинувся в озеро капловухий собака й поплив до очеретів.

Заметалось сіре каченя, шугонуло в повітря. Услід йому пролунав трохи запізнілий постріл. Тонко й моторошно просвистіли смертельні дробинки, не зачепивши навіть пір'ячка.

Озеро з мисливцем залишилося позаду, і тільки тепер трохи отямилось каченя.

"Де ж моя мама? Де інші братики й сестрички? Куди полетіли? Як їх розшукати?

Над головою синіло небо і лежала земля в осінній позолоті.

Виблискували під сонцем ближні й дальні озера, голубіла Десна.

Але й там цього ранку гриміли постріли.

Довго літало сіре каченя, поки, нарешті, помітило в дальніх лугах велике озеро, заросле густими очеретами. Між ними вилискували чисті плеса, на яких плавала табунцями дичина.

"Певне, тут і моя мама".

Сіре каченя спустилося на воду, але ні мами, ні братиків, ні сестричок тут не знайшло.

"Що ж робити? Де їх шукати? Мабуть, перебуду до вечора, а на заході сонця повернуся до рідного озера, і там напевне зустрінуся з ними".

Минув день. Сховалось за обрієм сонце, але ще багряніла зоря.

Сіре каченя кружляло над рідним озером, пильно розглядаючи з висоти, чи не причаївся десь мисливець. І тільки потім, переконавшись, що ніякої загрози нема, каменем ринуло вниз, сховалося в очеретах.

— Мамо! — гукало воно стиха.— Мамо, озовіться! Братики й сестриці, озовіться!

Але ніхто не відгукнувся. Навколо стояли високі очерети й густа рогоза. І не ворушився на лозяному кущі жоден листочок — така була тиша.

Уже зовсім на заході згасла зоря. Засяяли в небі перші зірки, зазираючи в озеро, принісши з неосяжного й холодного простору свою космічну красу.

Сірому каченяті пора б уже спати, але воно все ще прислухалось, чи не хурчать у повітрі крила, все ждало, коли ж, нарешті, повернуться рідні.

"Невже побоялися сюди летіти й заночували на іншому озері?"

Втома брала своє, і сіре каченя вирушило на острівець, примостилося в траві.

Та спати довелось недовго, бо почувся тихий шум. Каченя розплющило очі. Навколо лежала густа пітьма. Зникли зірки. Заступили їх непроглядні хмари, з яких сіявся дрібний холодний дощ.

Світанок теж був холодний, дощовий. Та, незважаючи на це, сіре каченя знову подалось на розшуки мами і повернулося в вечірніх сутінках до рідного озера ні з чим.

Так минула друга, третя і минали наступні ночі. Сіре каченя тепер уже нікуди не відлітало, а жило на озері, харчуючись різною поживою.

І ось одного ранку на тихому озері з'явився рибальський човник, а в ньому той самий дідусь, який кидав весною сірому каченяті шматочки хліба. Тільки тепер на дідусеві шапка, теплий піджак, гумові чоботи.

Сіре каченя зараз пильно стежило за рибалкою. Ось він зупинився поблизу лозяного куща, поклав весло й почав опускати в воду сіть,

позначену зверху пробковими й дерез'яними поплавцями, що лягали на поверхні, мов намисто. Потім не поспішаючи взяв у руки довгий дрючок з металевим дірчастим наконечником і з розмаху вдарив ним під лозяним кущем, а тоді між лататтям, ще по водяній кропивці, заганяючи сполохану рибу в сіть.

Добре прошурувавши місцинку, він поклав дрючок у човен, а сам, з'єднавши два кінці сіті, почав витягати її з води.

Це все так зацікавило сіре каченя, що воно зважилось підпливти ближче, аби краще бачити, який же улов матиме добрий дідусь.

У сіті блискали лускою верховодки, тріпотіли окунці, краснопірки, карасі. Дрібнішу рибу дідусь викидав у воду, щоб підростала, а крупнішу лишав у човні.

Та чому це раптом завирувала вода й почала смикатися сіть у дідових руках? Невже потрапив великий окунь, чи лящ, чи короп?.. А може, сом?

— Піймалася нарешті,— сказав рибалка, і сіре каченя побачило здоровенну щуку.

Може, це та сама, від якої колись воно ледве не загинуло?

Блискаючи лускою, щука металась у воді, а розкрита паща з гострими зубами надійно застряла у плетиві міцної сітки. Цупкими руками звично схопив її дідусь за голову і вкинув у човен. Саме в цю хвилину помітив сіре каченя.

— Ти?! Живе, здоровісіньке? — скрикнув він радісно, наче зустрівся з давнім другом.— Оце й досі само тут плаваєш? А де ж твоя мати? Де братики, сестрички?

Сіре каченя хоч нічогісінько не розуміло з того, про що питався дідусь, проте нікуди від нього не відпливало.

Якого ж тобі дати гостинця? Може, рибки чи, може...— і дідусь тут же вийняв з кишені піджака житній пахучий окраєць, відламав, як і колись, кілька дрібненьких шматочків, кинув на воду.

їж! Я лиха тобі не заподію. З птахами в мене давня дружба. Оце б розказати комусь, як знову зустрівся з тобою — гляди що й не повірять... їж, їж, я ще тобі дам хлібця. А може, додому тебе взяти? Перебудеш зиму в хлівці з моїми свійськими качками, а весною випущу тебе на волю. Плавай тоді і живи собі на здоров'я! Ну, а якщо здумаєш відлітати в ірій,— обов'язково додому повертайся-Хіба є ще десь у світі отака краса, як у нашому деснянському краю? Та, може, ще і подружку запросиш... Прилітайте разом. У нас тут он яке роздолля!..

Весною зустрінемось... Чуєш? А зараз я ще закину сіть під вербою — там яма глибоченька.— І дідусь, взявши до рук почорніле від давнини весло, погнав свого човника по тихому плесу.

Сіре каченя дивилося йому вслід, доки не зник він зовсім за густою стінкою високих очеретів.

З кожним днем все дужче жовтіли й блякли трави. Сонце підводилось пізно. Іноді його заступали хмари, і з них цілісінькиїсі день періщив надокучливий дощ. А якщо не-було дощу, холодними ранками слалися над озером тумани, часом такі густі, що в них губилися береги, дальні очерети і плеса.

Але траплялися, хоч і рідко, погожі дні з ясним небом,, з такою голубінню, що, здавалося, гряде весна. І в тій голубизні все частіше з'являлися журавлині косяки.

Сіре каченя стежило за ними й розуміло, що відлітають, птахи до теплих країв, про які розповідала мама. Але чому журавлині крики такі тужливі й сумні? їх чути вдень, їх. чути іноді навіть вночі. І страшать вони, і водночас владно кличуть за собою.

"Може, й мені пора вирушати в дорогу? Тільки як же вирушати, коли я тієї дороги не знаю. Ще ждатиму. Мусять же прилетіти до мене мама, братики й сестрички".

Ждало їх сіре каченя, та вони не з'являлись. А через кілька днів з півночі повіяли холодні вітри, пригнали з собою хмари, і, диво дивне: з них сіявсь не дощ, а злітали міріади жвавих метеликів. І від них усе навкруги побіліло. Лише вода здавалася чорнішою, аніж завжди.

"Це, певне, сніг",— здогадалося сіре каченя. Та ще більше здивувалося воно, коли наступного ранку під берегами з'явилася крига, така слизька, що по ній ну зовсім же неможна ходити.

І тепер каченя зрозуміло, що годі чекати на маму, братиків і сестричок. Певне, їх підстрелили десь зіркі миелив-.ці. Залишатися довше тут не можна, бо насуватиметься голодна й невблаганна смерть.

Хоч і не хотілося покидати рідне озеро, та іншого виходу не було.

Помітивши в небі запізнілий табунець, що відлітав до теплого краю, сіре каченя змахнуло крилами і, наздогнавши птахів, приєдналося до них.

Приєдналося й полетіло в далекий, важкий і невідомий йому ірій.

А через дві ночі вдарив лютий мороз, скував ріки, заводі, озера, та ще й покрив їх білим-білим, мов лебединий пух, снігом.

Лежати йому тепер аж до весни.

березень, 1964 р.